

K O E N
L E M M E N S

VUB, 1999
Hoofddocent KU Leuven
en advocaat

*Recht in alle bescheidenheid:
een nuchtere kijk op juristerij*

Hier sta je dan, met een diploma in je hand. Misschien was rechtenstudie een revolutionaire missie en kon je niet anders. Misschien volgde je, al dan niet onder zachte dwang, een familiale traditie. Misschien wist je eigenlijk helemaal niet wat gedaan en leek een rechtenstudie de beste manier om je besluiteloosheid te verbergen.

Het doet er allemaal niet meer toe: vandaag ben je, eindelijk misschien, jurist. Geniet er maar van. Maar bedenk dat als je geliefd had willen zijn, een andere studiekeuze misschien een betere optie geweest was. Spoedig zul je immers ontdekken dat onze maatschappij er een erg dubbelzinnige relatie met juristen op na houdt. Juristen irriteren heel wat mensen door hun hoogdravendheid, hun pedante houding en, zeker als ze succesvol zijn, vaak ook door hun opschepperige gedrag. Tegelijk neemt men juristen ook niet écht au sérieux. Uiteindelijk, zo gaat de oude en heel erg flauwe grap, doe je rechten, andere studies studeer je. Bovendien wordt het juristen aangewreven de zaken nodeloos complex te maken, zonder concreet problemen op te lossen. Toch doe je er, ondanks alles, goed aan te beseffen dat voortaan geen enkel familiefeest nog veilig is: altijd zal er wel iemand, het liefst een ver familielid, snel wat gratis advies willen. Want het is natuurlijk wel handig, zo een huisjurist.

Ik stel de zaken uiteraard wat karikaturaal voor, maar zoals elke karikatuur, schuilt er natuurlijk een grond van waarheid in. Laten we daarom proberen lessen te trekken, in het belang van het recht, de samenleving en, nog het meest van al, in dat van onze beroepsgroep.

In de eerste plaats komt het me voor dat we als juristen niet alleen bescheiden moeten zijn, maar vooral ernaar moeten streven zo overbodig mogelijk te worden. Natuurlijk betekent dit niet dat ik geloof dat het recht als zodanig overbodig is – het tegendeel is waar –, maar het overdreven juridiseren van de samenleving bewijst

138

139

het samenleven absoluut is geen doel op zich. Het zie ik dat, zeker als menselijke oefeningen voor het recht van de rechten van het inc ten? Hoever kan het recht ver kan de samenleving g duidelijk dat de jurist het de maatschappelijke cont gedrag sturen en disciplin

Laten we als jurist absoluut in regeltjes te wi het recht en de rechter op moeten leren om de menselijke opdracht. Want wij zi misgaat. De Grondwet is v ken in hectische tijden, de echtscheiding en de knap: voor het geval de wederpar Voorbestemd zijn we om zien. Op stralende dagen, ciperen op de eerste dond wij al lang een plan B en C eraan gedacht.

Het is onze natuurl

Maar we zouden on vooral: we moeten onze m Daarom zou ik ervoor wilke te herwaardenen. Niet alle gereguleerd, gecontroleerc gunnen: vrijheid voor bur ontdekken wat de waarde :

Dat alles veronde Juridische bescheidenhe en attitudes die menselij Romeinsrechtelijke maxir kunnen schatten. Overige *quello che dai*" noemen, je l al net zo gelden voor de vel tuur geïmpregneerd hebbe

Juridische beschei macht van het recht kunn toch toepassen, we dit doe je in je eerste professionel die wat levenservaring he (wet)boekenwijsheid om t

het samenleven absoluut geen dienst. Het is een open deur intrappen, maar recht is geen doel op zich. Het recht staat ten dienste van mens én van samenleving. Zelf zie ik dat, zeker als mensenrechtenjurist, als een van de boeiendste en moeilijkste oefeningen voor het recht: hoe precies het evenwicht vinden tussen de bescherming van de rechten van het individu zonder het maatschappelijke verband te ontwrichten? Hoever kan het recht gaan om de samenleving te sturen en, omgekeerd, hoe ver kan de samenleving gaan in het vormgeven van het recht? Het is in elk geval duidelijk dat de jurist het recht niet kan bedrijven zonder rekening te houden met de maatschappelijke context, en dus ook met niet-juridische regels die menselijk gedrag sturen en disciplineren.

Laten we als jurist dus maar eens proberen om niet alle menselijk gedrag absoluut in regeltjes te willen gieten en meteen ook om niet elk conflict per se via het recht en de rechter op te lossen. Dat veronderstelt evenwel dat we weer meer moeten leren om de mens te vertrouwen. Voor juristen is dat een haast tegennatuurlijke opdracht. Want wij zijn getraind om net op te treden voor de gevallen waar het misgaat. De Grondwet is vooral geschreven om de stabiliteit van de staat te bewaken in hectische tijden, de prenuptiale overeenkomst anticipeert op een mogelijke echtscheiding en de knapste privatisten schrijven de beste contractuele bedingen voor het geval de wederpartij een wanprestatie levert. Beste jurist, wij zijn gedoemd. Voorbestemd zijn we om daar waar het al peis en vree is, toch nog een conflict te zien. Op stralende dagen, geen wolkje aan de lucht, zijn wij druk doende te anticiperen op de eerste donderslag. Waar men zich tevreden stelt met plan A, hebben wij al lang een plan B en C bedacht. Geen ongeluk zo onwaarschijnlijk of we hebben eraan gedacht.

Het is onze natuurlijk roeping. Daar wil ik niet licht overheen stappen.

Maar we zouden onszelf wat beter in de hand moeten kunnen houden. En vooral: we moeten onze medeburgers afleren onze hebbelijkheden over te nemen. Daarom zou ik ervoor willen pleiten om het informele en de intersubjectieve ruimte te herwaarderen. Niet alle menselijke en persoonlijke relaties moeten voortdurend gereguleerd, gecontroleerd en bijgestuurd worden. Laten we elkaar weer wat ruimte gunnen: vrijheid voor burgers, beleidsruimte voor politici. En laten we maar weer ontdekken wat de waarde is van een marginale rechterlijke controle.

Dat alles veronderstelt echter dat we elkaar weer leren vertrouwen. Juridische bescheidenheid betekent dat we oog hebben voor sociale normen en attitudes die menselijk gedrag sturen. Het zou mooi zijn mochten we de Romeinsrechtelijke maxime *bona fides preasumitur* opnieuw ten volle naar waarde kunnen schatten. Overigens geldt voor vertrouwen, wat de Italianen zo mooi "*hai quello che dai*" noemen, je krijgt wat je schenkt. (Nu ik erover nadenk, dit advies kan al net zo gelden voor de vele experts in 'kwaliteitszorg' die de moderne bedrijfscultuur geïmpregneerd hebben met geïnstitutionaliseerd wantrouwen).

Juridische bescheidenheid betekent niet alleen dat we de regulerende almacht van het recht kunnen relativeren. Ze impliceert ook dat waar we het recht toch toepassen, we dit doen met de nodige gematigdheid. Daarom wens ik je toe dat je in je eerste professionele jaren veel in contact mag komen met dames en heren die wat levenservaring hebben opgedaan. Wie al wat geleefd heeft, weet hoe met (wet)boekenwijsheid om te springen. Ze zullen je onder meer laten inzien waarom

artikel 1382 BW, in al zijn onontkoombaarheid, het gruwelijkste artikel uit ons recht is. Want, en allicht klinkt hier erg de stem van Dirk De Wachter in door, in wezen is de mens toch vaak een falend wezen, een arme zondaar, die weliswaar zijn best doet, maar o zo dikwijls struikelt en valt. Waar mededogen misschien eerder aangewezen is, zwaait het recht gewoonlijk met straf, sanctie en aansprakelijkheid. Wie jong is, denkt misschien nog te vaak in termen van *too bad* en vindt het geruststellend te kunnen terugvallen op de tekst van de wet. Met het verschijnen van de eerste grijze haren en wat overgewicht, daalt echter, en gelukkig maar, ook een zekere mildheid over de jurist neer. Waar een jurist enige afstand durft te nemen van de norm, om beter het normdoel te bereiken en enig begrip kan opbrengen voor de *condition humaine*, wordt écht recht gedaan. Ik vond het als advocaat altijd een geruststelling om te mogen pleiten bij de iets oudere rechter. Wat hij of zij mogelijk miste aan vertrouwdheid met de laatste ontwikkelingen in de allernieuwste rechtsdomeinen (al was dat toch eerder zeldzaam), werd vaak gecompenseerd door een aangescherpt gevoel van menselijkheid en billijkheid. Het recht wordt zo weerom een kwestie van *ars aequi et bono*. Recht is ook een levenskunst.

Lees dit alles echter niet als een pleidooi voor passiviteit en laksheid. Integendeel, als jurist hebben we een belangrijke maatschappelijke verantwoordelijkheid. Elke jurist werkt uiteraard mee aan de ontwikkeling van de democratische rechtsstaat (en dat is dus niet enkel een puur procedurele aangelegenheid). We hebben met zijn allen een belangrijke rechtsstatelijke opdracht. Dat is een nobele taak, die niet steeds in dank wordt afgenomen. Strafrechtsadvocaten kunnen getuigen van de hoon die ze krijgen wanneer ze vragen dat het recht en niet de wraak wordt toegepast, ook in situaties waarin de gruwelijkste misdaden werden gepleegd. Specialist in administratief recht en zakenadvocaten torsen soms de reputatie van *deal breakers* omdat ze zozegd gaan dwarsliggen en grootse, opwindende plannen dwarsbomen. Nochtans doen ze meestal niet meer dan wijzen op het bestaande wettelijke kader dat de gedroomde projecten soms niet toelaat.

Beste jonge jurist, jij hebt niet alleen een maatschappelijke rol te vervullen als specialist van het recht. Jij bent ook een intellectueel – het was Michel Foucault, dacht ik, die aangaf hoezeer de moderne intellectueel schatplichtig is aan de jurist. Het maatschappelijke debat wordt dezer dagen fel gevoerd, er is sprake van sterke polarisering. Met jouw achtergrond, de waarden van je opleiding, en de beginselen die erin centraal staan, bevind je je in een unieke positie om niet in hokjesdenken te vervallen en om echt verzoenend op te treden. Wie anders dan de jurist wéét dat woord en wederwoord, *audi et alteram partem*, een fundamenteel beginsel is van elke tegenspraak, de juridische zowel als de academische en maatschappelijke? Maar dat belet niet, uiteraard niet, dat na zorgvuldige afweging toch knopen worden doorgehakt en, letterlijk misschien, partij wordt gekozen.

Het hoofd koel houden, problemen op rationele wijze ontleden, bereid zijn om alle perspectieven van een verhaal in overweging te nemen. Met die attitude kan een jurist ongetwijfeld het verschil maken. Ik beseft dat dit misschien geen wervend en passioneel verhaal is. Maar het is wel een hartstochtelijk pleidooi voor nuchterheid, misschien wel de belangrijkste kwaliteit van de jurist.

Al zal niemand het je kwalijk nemen, mocht je het op een dag als deze iets minder nuchter houden.

Het ga je goed!

“JURISTEN MOETEN
STREVEN ZO OVER
MOGELIJK TE ZIJN

— Koen Lemmens